

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

УДК 784.9–053.6](045)

Бабіченко Н.О.,

*викладач сольного співу, фортепіано,
директор Державного закладу
«Калинівська дитяча школа мистецтв»,
аспірантка кафедри теорії і методики
музичного мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка*

ОСОБЛИВОСТІ ВОКАЛЬНО-ХОРОВОГО НАВЧАННЯ ПІДЛІТКІВ У ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Стаття присвячена висвітленню особливостей вокально-хорового навчання підлітків у позашкільних навчальних закладах. Значну увагу приділено характеристиці голосових можливостей з урахуванням вікових особливостей даної категорії учнів. Підкреслено важливість правильного формування вокально-хорових навичок підлітків у позашкільних навчальних закладах.

Ключові слова: *навички, вокально-хорове навчання, хоровий спів, підлітки, позашкільні навчальні заклади, голос.*

Постановка проблеми. Радикально складні зміни, що відбуваються в Україні, змушують знаходити шляхи подолання культурної занедбаності вокально-хорового навчання у позашкільних навчальних закладах. Докладаючи всіх зусиль для подолання труднощів при вокально-хоровій роботі з дітьми-підлітками, ми повинні передусім відроджувати глибокі співочі традиції, щоб підняти духовність та культуру нашого народу, адже майбутнє покоління потребує збагачення музичного досвіду, виконуючи кращі зразки світових та українських музичних творів природно і невимушено.

Особливого значення потребує робота з дітьми підліткового віку в позашкільних навчальних, мистецьких закладах, де краще та більш досконало формуються вокально-хорові навички. Адже діти, які займаються у вокальних, хорових студіях, відділах значно краще розвинені та розумніші від байдужих однолітків. Цей примхливий вік, через який проходять всі, вимагає від викладача знань, можливостей, напрацювань та більшого спілкування з підлітками. Тому спів у цьому віці допомагає подолати психологічно-емоційні труднощі, скутість, покращити самооцінку, сприйняття, збагатити музичний та життєвий досвід, розкрити творчі здібності та примножити надбання.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій засвідчив, що вікові особливості формування особистості у підлітковий період висвітлено у психолого-педагогічних працях Л. Виготського, О. Леотьева, С. Рубінштейна, В. Бондаря, І. Беха, І. Блонського, С. Полгородника, В. Турченко та ін.; проблеми формування вокально-хорових навичок у виконавців різного віку вже досліджено вітчизняними науковцями та педагогами-практиками (Н. Ветлугіна, Л. Гавриленко, Н. Добровольська, О. Єременко, Д. Локшин, Н. Маслов, Т. Овчиннікова, Д. Огороднов, Н. Орлова, К. Пігров, І. Пономарьков, В. Попов, О. Раввінов, В. Соколов, В. Тевліна, П. Чесноков та ін.). Наукові основи процесу співу та функціонування голосового апарату розкрито у працях Д. Аспелунда, В. Багадунова, К. Вітвицького, Ф. Вітта, Б. Гнидя, П. Голубева, Н. Гребенюк, Ю. Грищенко, Л. Дмитрієва, В. Ємельянова, Ф. Заседателева, К. Злобіна, І. Левідова, Д. Люша, Є. Малиніної, М. Микиші, В. Морозова, І. Назаренка, І. Прянішнікова, Л. Работнова, О. Стахевича, Г. Стулової, Р. Юссона, В. Юшманова та ін. Науково-методичні засади вокальної підготовки

вчителя музики, який забезпечує процес формування вокально-хорових умінь і навичок учнів, обґрунтовано у працях Л. Дерев'янка, А. Менабені, Н. Можайкіної, П. Ніколаєнко, Н. Овчаренко, Л. Пашкіної, Т. Пляченко, Ю. Юцевича та ін.

Незважаючи на те, що більшість цих теоретичних положень і методик упроваджено в практику, проблема формування вокально-хорових навичок у мутаційний період підлітків засобами позашкільної музично-творчої діяльності є малодослідженою і потребує наукового обґрунтування.

Мета статті — висвітлити особливості вокально-хорового навчання підлітків у позашкільних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Українське музичне мистецтво має глибокі корені для розвитку гармонійної, культурно збагаченої, духовної, розумної, гідної особистості. Воно може допомогти підняти духовний та культурний рівень нашого народу. Тому одне із завдань музичних викладачів при роботі з підлітками — навчити і передати їм якісні знання, навички, вміння, збагатити їх музичний досвід кращими світовими та українськими зразками музичних, вокальних та хорових творів.

Вокально-хорова творчість — один із діяльних засобів сприйняття та пізнання дітьми світу. Вона створює умови для самовираження і самоствердження особистості, поширює досвід естетичних та життєвих відносин, допомагає підліткам через активні особистісні переживання художнього образу здійснити перехід до більш глибокого пізнання мистецтва, усвідомлення серйозної художньої творчості.

Давні пам'ятки культури слов'ян свідчать про те, що в житті наших предків мистецтву співу відводилось почесне місце. Музичній освіченості надавали великого значення в період найбільшого політичного та культурного розквіту давніх слов'ян — за князювання Володимира та Ярослава. Саме з цього часу друкуються перші співацькі книги і на Русі з'являються перші князі співу.

Силу емоційного впливу хорового мистецтва на людину здавна використовувала церква. Церковний спів посилював віру, оберігав та збагачував духовність людей, створював неповторну атмосферу духовно-емоційного настрою.

За свідченням І. Огієнка, у XVI–XVII ст. в Україні була вироблена оригінальна педагогічна система, важливе місце в якій належало

хоровому вихованню. Представників української філософської думки Ф. Прокоповича, Г. Сковороди, Я. Козельського, О. Духновича, П. Юркевича цікавили питання духовної культури й особливо розвитку емоційної сфери кожної людини, глибина та різноманітність її переживань. Так, філософ, поет, композитор, педагог-просвітитель Г. Сковорода вбачав у пісенній творчості шлях до людських сердець, до збудження думок.

Про значення пісенної народнопоетичної творчості влучно зауважив М.В. Гоголь: «Пісні українські можуть дійсно називатися історичними, тому що вони ні на мить не відриваються від життя і завжди точно передають емоційний стан почуттів» [9].

Заслуговує на увагу педагогічна та творча діяльність українського композитора, музичного теоретика XVII ст. М.П. Ділецького. Розуміння музики як засобу вираження людських почуттів пов'язалося із різним забарвленням мажору та мінору, хоча чіткого розуміння ладу та тональності ще не було.

Вокально-хорова музика була закладена в основу діяльності видатних композиторів та педагогів М.В. Лисенка та М.Д. Леонтовича. М.В. Лисенко, зокрема, підкреслював, що твори народнопісенної творчості як краплини живої води падають у молоді душі. М.Д. Леонтович, який створив цілісну систему хорового виховання дітей, працював над розвитком пам'яті, музичних здібностей, «виявом людських емоцій», виховував дисциплінованість, стриманість і волю дітей. Майстер хорового мистецтва вважав народну пісню необхідною та важливою частиною репертуару.

У сучасній загальноосвітній школі виявляється тенденція до погіршення виховання дітей засобами мистецтва, зокрема вокально-хоровим. Знижується рівень загальної культури, художній смак, спотворюються естетичні ідеали. У школах майже не лунає хоровий спів, шкільні хорові колективи стають рідкістю.

Особливо варто зауважити, що недостатньо уваги приділено підліткам. Не варто забувати, що підлітковий вік — це особливий, неповторний період життя кожної людини. Щоб їх зрозуміти, потрібно терпляче вислухати, поставити себе на їхнє місце, інколи просто поговорити, душевно їм заграти або заспівати. У цей період діти накопичують досвід, стають дорослішими. Завдання викладачів полягає у розумінні, підтримці їх у навчанні та підвищенні їхньої самооцінки за допомогою музичного мистецтва. Потрібно

продовжувати їх навчати, більше з ними спілкуватись та допомагати зрозуміти своє призначення в цьому житті.

Сучасне ставлення підлітків до музики, особливо хорової, визначається відсутністю відповідного музичного виховання в школі. Єдиною музичною потребою дітей стає переважно однопланова музика, яка не вимагає підготовки, уваги та глибокого переживання. Програма школи не передбачає логічного просування від пробудження елементарних естетичних переживань дітей до творчого вияву їх особистостей засобами вокально-хорової музики.

Вокально-хорове мистецтво потрібно відроджувати, створюючи якомога більше хорових студій, вокально-хорових ансамблів, залучаючи до цього виду мистецтва якомога більше школярів у кожній школі, особливо підлітків. Це складне завдання, але воно матиме великий успіх для відродження українських традицій, звичаїв через вокально-хоровий спів. Вокально-хорове мистецтво для підлітків — найулюбленіший вид музичного мистецтва. Воно згуртовує, допомагає, підвищує самооцінку, відіграє велику роль у формуванні кращих розумових та музичних якостей підлітків.

Хоча у центрі уваги підлітка опиняються проблеми його особистого життя, взаємин з дорослими і однолітками, формування системи цінностей і принципів поведінки, інтерес до мистецтва не тільки не знижується, але й помітно зростає. Мистецтво здійснює особливий вплив на душу підлітка, оскільки він знаходить у художніх творах відповіді на хвилюючі його життєві питання. Тобто мистецтво поширює доступну підліткові сферу спілкування та впливу на його духовні почуття, допомагає формувати громадську та моральну самосвідомість.

У цей період дуже важливими є:

1. здатність вчителя так будувати урок і так інтерпретувати твори мистецтва, щоб учні відчували прямий зв'язок з власними інтересами;
2. тактичне керівництво творами мистецтва, які повинні збагатити художній досвід учнів;
3. високі (достатні) знання викладача про голос, вікові особливості та вокально-хорові навички для якісного вокально-хорового навчання підлітків.

Підлітковий вік є одним з головних періодів росту і формування організму: відбувається перебудова діяльності всіх органів і систем.

Важливі процеси відбуваються і в музичному аспекті, а саме — у співацькому голосі.

Для багатьох хлопчиків 11–15 років, які не здобули у I–IV класах потрібних вокальних навичок, іноді характерними є типові вокальні недоліки, пов'язані як з відсутністю відповідної вокальної підготовки, так і з деякими віковими особливостями, а саме:

- неправильне відкривання рота під час співу;
- скуте положення нижньої щелепи, м'язів гортані;
- млява артикуляція;
- нечітка дикція.

Скутість, яка є великою перешкодою у багатьох видах художнього виконання (про неї багато говорить К.С. Станіславський у книзі «Робота актора над собою»), заважає і прищепленню правильних вокальних навичок. Це стосується і звукоутворення, і дикції, і міміки. Часто така скутість зустрічається у хлопчиків.

Мутація (*mutanto* — зміна голосу) — один з проявів загального розвитку і бурхливого зростання всього організму, що пов'язано з періодом статевого визрівання, появою нових фізіологічних функцій [10].

Відомо, що у хлопчиків у зв'язку зі значним зростанням голосових зв'язок голос суттєво знижується, нерідко більше ніж на октаву. У дівчаток голос залишається в тому ж регістрі, збільшуючись своєю силою, поширюючись у діапазоні. При всьому розмаїтті варіантів мутації розрізняємо у хлопчиків два види: мутацію, що проходить різко, бурхливо, і таку, що відбувається поступово.

Вище вказувалось на позитивний вплив природного, ненапруженого звукоутворення на опертому диханні в домутаційний період, а також на правильне формування юнацького голосу.

Питання про вокальну поведінку хлопчиків під час мутації дискусійне. Чимало фахівців пропонують з початком мутації припиняти повністю спів і мовчати до того часу, поки мутація не закінчиться. Але ще у XIX ст. висловлювалась протилежна точка зору (Варламов, Бенетті та ін.). Прихильники цієї позиції доводять, що *припиняти повністю спів не варто, натомість корисно продовжувати обережно, з меншою силою, недовго, в невеликому діапазоні*.

Цю точку зору захищали і зараз захищають чимало фахівців, можна сказати, що останнього часу вона переважає у вокально-хоровій педагогіці. Д. Локшин [5] і Н. Орлова [7] згадують багатьох

відомих вокальних педагогів минулого і сучасності (Мермод, Бетс, Мекензі, Успенський, Глибоковський, Гетер, Садовніков, Багадуров, Лісек та ін.), які вважали, що припиняти спів слід лише у випадках різкої, бурхливої і хворобливої мутації, а здебільшого співати під час мутації не тільки можливо, але й корисно, проте робити це треба дуже недовго, неголосно, в обмеженому діапазоні. Досвід роботи з мутантами (як у Д. Локшина [5], Ф. Лісека [4] та багатьох інших) доводить *доцільність обережного, нетривалого, неголосного, обмеженого по діапазону співу для формування майбутнього голосу.*

Посилаючись на фахівців, Д. Локшин вважає корисним для хлопчиків якомога довше зберігати верхні звуки, співаючи їх фальцетом, тобто співати ніби двома голосами: чоловічим і дитячим. У підготовлених VII–X класах і в хорі, що складається з юнаків і дівчат старшого віку, рекомендують співати пісні в триголосному викладі: сопрано, альт і чоловіча партія [5].

Висновки. Розглянувши психічні, фізіологічні, педагогічні та голосові особливості підліткового віку, можна зробити висновок про те, що цей період є сприятливим для розвитку духовності учнів, збагачення вокально-хорової культури, удосконалення вокально-хорових навичок через природний спів на основі вокально-хорових українських традицій. Використовуючи кращі зразки народних, класичних і сучасних вокально-хорових творів для підлітків, можна досягти великих зрушень у розвитку освіченої, висококультурної особистості. Наше нове покоління — прекрасне, ми повинні пишатися ним і бережливо ставитись до молодих голосів.

ДЖЕРЕЛА

1. Болгарський А. Хоровий клас і практика роботи з хором / А.Г. Болгарський, Г. Сагайдак. — К. : Музична Україна, 1987. — С. 11–14.
2. Гембицкая Е. Обучение мальчиков пению в хоре / Е. Гембицкая ; АПН РСФСР. — М., 1955. — С. 17–25.
3. Дмитриев Л.Б. Основы вокальной методики / Л.Б. Дмитриев. — М. : Музыка, 1968. — С. 149.
4. Лисек Ф. Мутация / Ф. Лисек // Развитие детского голоса. — М. : АПН РСФСР. — С. 291.
5. Локшин Д. Руководство смешанным хором старших школьников / Д. Локшин. — М. : АПН РСФСР, 1960. — С. 9–28.

6. Малинина Е. Смена голоса у мальчиков и девочек в переходном периоде / Е. Малинина // Воспитание и охрана детского голоса / под ред. проф. В. Багадурова ; АПН РСФСР. — М., 1953. — С. 96.
7. Орлова Н.Д. Что надо знать учителю о детском голосе / Н.Д. Орлова, Н.Н. Добровольская. — М., 1972. — С. 12–18.
8. Раввінов О. Методика хорового співу в школі / О. Раввінов. — К. : Музична Україна, 1971. — С. 3–31.
9. Сбітнева Л.М. Виховання емоційної культури підлітків засобами вокально-хорового мистецтва / Л.М. Сбітнева // Проблеми формування духовної культури особистості : зб. наук. пр. — Луганськ, 1996. — С. 40–44.
10. Шацкая В.Н. Детский голос: Экспериментальные исследования / В.Н. Шацкая. — М., 1970. — С. 12.
11. Юцевич Ю.Є. Теорія і методика формування та розвитку співацького голосу / Ю.Є. Юцевич. — К. : ІЗМН, 1998. — С. 5–25.

Статья посвящена освещению особенностей вокально-хорового обучения подростков в системе дополнительного образования. Большое внимание уделено характеристике голосовых возможностей с учетом возрастных особенностей данной категории учеников. Подчеркнута важность правильного формирования вокально-хоровых навыков подростков во внешкольных учебных заведениях.

Ключевые слова: *навыки, вокально-хоровое обучение, хоровое пение, подростки, внешкольные учебные заведения, голос.*

The article highlights peculiarities of teenagers' vocal and choral training in additional education system. Much attention is paid to the characteristics of the voice abilities according to the age-appropriate features of this category of students. It emphasizes the importance of proper development of teenagers' vocal and choral skills at extra-curricular education centres.

Key words: *skills, vocal and choral training, choral singing, teenagers, additional education system, voice.*